

ЦАР СИМЕОН – “НОВ МОЙСЕЙ” ИЛИ “НОВ ДАВИД”

Рашо Рашев

Преди време авторът на настоящата бележка обърна внимание на известния, но некоментиран специално факт за връзката на Симеон с Мойсей, изразена в едно от писмата му до император Роман Лакапин. Това бе основание българският владетел да бъде разглеждан като “нов Мойсей” – понятие, което терминологично и в съдържателен план се сближава и обединява с други три сходни характеристики на българската действителност от времето на неговото управление: “нов (новопокръстен) народ”, “нова църква”, “нов изповедник”¹.

Тази характеристика отвежда в друга посока решението на проблема с който от своите знаменити митологични, библейски и исторически предшественици се е сравнявал амбициозният български владетел. Защото досега най-често е била сочена съпоставката му със старозаветния цар Давид. Тя е изразена в един анонимен влахо-български ръкопис от XVII в. със среднобългарски правопис, произхождащ от някогашната Бесарабска губерния, днес Република Молдова. В него е поместена следната приписка: “Симеон цар български написа много книги и като Давид цар свиреше на златни струи (sic!) и повече от всичко обичаше книгите”. Наложена у нас представа за Симеон преди всичко като творец на “златния век” на българската книжнина и днес е причина той да се сравнява преди всичко с този библейски цар и да се схваща като “нов Давид”². В полза на тази характеристика бях добавени съображения, според които Симеон се е чувствал едновременно и като “нов Соломон” (строител на храмове) и “нов Константин” (като създател на “новия Ерусалим”). По принцип тези съображения са резонни, доколкото всеки по-значим християнски владетел с основния си статут и с някаква конкретна страна от своята дейност се е чувствал приемник на тези свои предшественици. Пресилено е обаче тези сходства да се подкрепят с доста спорни доказателства като това, че физикогеографското разположение на Преслав съзнателно било избрано, за да наподобява това на Ерусалим, “градът Давидов”, което едва ли архитектите на българския езически аул от началото на IX в. и по-късна християнска столица са познавали така буквално, след като се знае, че е завладян от арабите в 638 г. и завинаги е откъснат от пряк контакт с християнската традиция³. Трябва да се напомни още, че характеристиката

¹ *Р. Рашев*. Цар Симеон, пророк Мойсей и българският златен век. - В: 1100 години Велики Преслав. Т. 1. Шумен, 1995, с. 55-73, особ. 65-69.

² *Ив. Божилков*. Цар Симеон Велики: Златният век на средновековна България. София, 1983, с. 164.

³ *П. Георгиев*. Богоспасеният град Велики Преслав. - В: 1100 години Велики Преслав. Т. 1. Шумен, 1995, с. 94-97.

“нов Ерусалим” за Преслав, ако и да е вероятна, не фигурира в наличните днес извори.

Неотдавна руската изследователка М. Рождественская посочи връзката между свирещия на златни струи Давид и “вещий Боян” от “Слово о полку Игореве” като обясни замяната на “струни” със “струи” със съпричастието на Симеон в създаването на известния сборник “Златоструй” и посочи вероятните руски източници на сведението. Авторката не обсъжда нашата работа с версията за Мойсей, тъй като е научила за нея след написването на своята.⁴

Съпоставката Симеон – Давид се развива и в една неотдавна отпечатана работа на П. Георгиев. Конкретният повод за нея е бронзова статуетка-ключ от Плиска, представяща права мъжка фигура, стъпила на пръсти, със струнен инструмент на гърдите и особена шапка, от която излиза нагоре дълъг тесен рог. Авторът смята, че статуетката е буквална илюстрация на текст от Библията (1 Цар. 16:12-13, 23), в който се говори за тайното помазването на Давид от пророк Самуил с елей, съхраняван в рог, и за това как Давид развличал Саул, свирейки на гусла и танцувайки в моменти, когато духът на Бога идвал върху Саул. В подкрепа на това се привежда и вече споменатия текст от XVII в. за Симеон и Давид⁵. Този автор също не се позовава на нашата работа, но не защото не я познава, а по някакви други, неизвестни нам причини. Не това, разбира се, е поводът да се върнем на темата. Въпросът на кого от двамата герои на Стария завет се е чувствал приемник Симеон не изобщо, а по времето, когато се опитва да седне на престола на византийските василевси в Константинопол, е без съмнение толкова важен, че трябва внимателно да се претеглят доводите на двете тези, за да се избере по-вероятната, по-близката до историческата истина и до характеристиката на Симеон като владетел, политик и личност.

Давид е един от най-пълно обрисуваните, но и не най-безупречни герои на Стария завет. Кариерата му на цар е изпълнена с противоречия и непоследователност, които понякога не само стигат до битови проблеми, но и предизвикват наказание от страна на Яхве по повод извършено от него забранено преброяване на населението и забрана за строеж на храм в Ерусалим. Но в същото време той е помазан (месия) с елей по указание на Яхве от пророк Самуил, т. е. богоизбран и богоугоден за разлика от неугодния Богу Саул; Бог го благославя за победи в неговите войни; завладява Ерусалим и според преданието е автор на псалмите. Популярността му в християнската традиция се дължи на връзката му с Исус Христос. Той се смята за пряк потомък на Давид, “син Давидов”, законен наследник на “престола Давидов”; роден според евангелист Матей във Витлеем, родното място на Давид; месия, помазаник (гр. Христос)

⁴ *М. В. Рождественская*. Царь Давид, царь Симеон и вещий Боян. – В: Преславска книжовна школа, 2, 1997, с. 94-97.

⁵ *П. Георгиев*. Статуетката ключ от Плиска. – В: Старини, 2000, 1, с. 79-86.

Божий; умрял в Ерусалим, “града Давидов”. Християнството схваща Давид като предшествашо въплащение на Христос – небесният цар, чиито земни съответствия са християнските владетели – помазаници божии.⁶ Изображения на Давид се появяват още в най-ранните паметници на християнското изкуство. Върху сребърни блюда от Кипър са представени сцени от неговата коронация, женитба, посланието на Самуил и убиване на мечка, а в миниатюрната живопис той е показан в момент на коронация, върху щит, като победител на Голиат, сразяващ лъв, акламиран от дъщерите на Израел, между Мъдростта и Пророчеството⁷ или - в илюстрации към псалтири - като свирещ на арфа в компанията на девойка, интерпретирана като образ на Мелодия.⁸

Бидейки богопомазан, Давид е бил схващан като предшественик от всички християнски владетели. На втори план е оставала ролята му като съставител и изпълнител на псалми. Могъл ли е човек от ранга на Симеон да се чувства близък до второто амплуа на старозаветния цар? Като се имат предвид неговите политически и културни цели – малко вероятно. В светлината на предполагаемия руски произход на приписката, в която Симеон е сблизен с Давид (авторът на тази бележка не е достатъчно компетентен да прецени изказаните в този смисъл доводи⁹), тази съпоставка губи до известна степен значението си като вероятен източник от времето и средата на Симеон. Независимо от това нейният дух е доста близък до характеристиките, които Симеоновите съвременници-книжовници дават на своя покровител: “боголюбец”, “христолюбец”, “книголюбец”, “нов Птолемей не по вяра, а по-скоро по желание” (за събиране на книги). Те го представят изцяло в светлината на христолюбив владетел, зает с грижата да увеличава книгите в библиотеката си, скривайки по този начин не по-малко съществени характеристики на Симеон, произлизащи от неговия политически, идеен и военен сблъсък с Византия. Вероятно обяснение за този “пропуск” е наложената във Византия именно в годините на Симеоновото управление тенденция владетелите да се величават не като причинители на кръвопролитие, като военачалници и пълководци, а като творци на мир – теза, споделяна от посветените във византийската образованост Симеонови сподвижници, никой от които по тази причина не е отронил дума за неговата война с Византия и за успехите му на бойното поле.¹⁰ Дори да произхожда директно от времето на Симеоновото царуване,

⁶ Мифы народов мира. Т. I. Москва, 1980, с. 140-141, 343-344, 490-492. Сведения за наказанието на Давид освен в Стария завет и у Йосиф Флавий. Йудейските древности. Т. I. Ростов на Дон, 2000, с. 368-482.

⁷ **A. Grarar.** L’empereur dans l’art byzantin. Paris, 1936 (Variorum reprints, London, 1971), p. 96.

⁸ **П. Даркевич.** Светское искусство Византии. Москва, 1975, с. 137, рис. 197-199.

⁹ **М. В. Рождественская,** цит. съч., с. 70.

¹⁰ **Р. Раишев.** Отношението на преславските книжовници към бойните подвизи на цар Симеон. - Трудове на катедрите по История и Богословие, 3 1999, 32-37.

споменатата приписка само би допълнила вече изразената по други поводи и с други епитети характеристика на Симеон като книголюбец – твърде ограничена, за да отразява много по-широкото съдържание на неговата дейност, претенции и планове в политическата област. Не трябва да се забравя освен това, че тя е дадена от образованото обкръжение на Симеон и неизбежно отразява не само ограничения периметър на възгледите на едно специализирано професионално общество, но и неговите интелектуални, а навярно и материални интереси. Вече е отбелязвано, че ангажирани с проблемите на вътрешното културно изграждане, домашните апологети на Симеон не са схванали мащаба на неговата политическа програма или не са успели да я изразят адекватно.¹¹ Акцентът върху книголюбството на Симеон е гледна точка на неговите книжовници, но не и на самия владетел, или поне тя не е била считана от него за основна.

Статуетката от Плиска, определена като изображение на Давид - Симеон, не дава според нас сигурни данни в полза на подобна атрибуция и датировка. Интерпретацията на уникати, каквато в момента е тя, винаги предполага хипотетични предложения и решения, но тъкмо поради това всяка категоричност е прибързана. Изглежда отправна точка в нейното тълкуване се е оказал ключ от злато и сребро за вратата на една от църквите в Аахен, столицата на Карл Велики, с надпис *clavis David*, "ключът Давид".¹² Плисковската находка е от бронз, съчетава човешка фигура и ключ и няма такъв пояснителен надпис. Сближаването на мъжката фигура с Давид е направено въз основа на три детайла: струнният инструмент, особената шапка и дългият шип, излизащ от нея. Инструментът е сближен с гуслата на Давид според превода в Стария завет. Достъпните на автора на настоящата бележка изображения на Давид-музикантът го показват като свирещ на арфа, стоящ на трон или прав и заобиколен от музиканти.¹³ Освен това съществуват изображения на музиканти със струнни инструменти, произвеждащи звук чрез дърпане на струните с пръсти или с лък, които не се определят като образи на Давид.¹⁴ Вторият детайл е шапката. Вярно е, че това не е обикновена шапка, но опитите ѝ за сближаване с термините за владетелски или първосвещенически шапки в Библията носят твърде много условности и допускания.¹⁵ Доколко такъв детайл не може да бъде решаващ за атрибуцията на едно изображение показва чашата от Вилгорд. Арфистът с шапка, напомняща по форма и украса владетелска корона, би могъл въз основа на нея и на музикалния инструмент да бъде без колебание определен като Давид. Разглеждайки тази

¹¹ **П. Димитров**, Вербални конструкции за личността на цар Симеон (методологически мотиви). – Преслав, 5, 1993, с. 31; **Р. Раишев**, Цар Симеон..., с. 65.

¹² **П. Георгиев**, цит. съч., с. 82.

¹³ **В. П. Даркевич**, цит. съч., с. 132-133, рис. 197-199, 253, 254, 263, 277.

¹⁴ Пак там, с. 167-169, рис. 120, 151а,б, 258, 260а, 267, 269, 278, 281, 283б.

¹⁵ **П. Георгиев**, цит. съч., с. 82.

възможност, В. П. Даркевич в крайна сметка сближава изображението въз основа на други детайли с известния герой от византийския епос Дигенис Акритас.¹⁶ Трябва да се признае, че шапката наистина принадлежи към аристократичния тип, но върху нея липсва детайл, указващ качеството ѝ на владетелска корона. Третият предмет е дългият тесен шип, излизащ от шапката нагоре и назад. Определен е като рог за елей, от който според Стария завет пророк Самуил помазал с елей Давид. Приведеният пример от Хлудовския псалтир е важна и рядка илюстрация на тази сцена.¹⁷ Трябва да се отбележи все пак, че формата на този предполагаем рог от статуетката не е отчетлива. Той не е отделен с жлеб или ръб от шапката и се възприема като нейно продължение. Нека приемем, че подобни детайли в дребната металопластика не винаги се отбелязват, но присъствието му тук би означавало, че вероятният Давид е представен едновременно с два разновременни епизода от своята биография – помазването (при отсъствие на не по-малко важната в този случай фигура на пророк Самуил) и изпълняването на псалми. Един подобен издатък върху главата на бронзова фигурка от Херсон има в основата си три такива ръба, но с много уговорки би могъл да се приеме за иконографски вариант на образа на Давид, както това се предлага.¹⁸ Същинската му част е четириръб шип, който твърде трудно може да се определи като рог. Статуетката е определена с известно колебание като ключ, чиито шипове всъщност са краката на фигурката, за разлика от плисковската статуетка. Пирамидалният издатък над главата се схваща като продължение на семпло представената на главата шапка, а фигурата – като образ на номад.¹⁹ Основание за последното вероятно са двете кръгли очертания – метални или кожени нагръдни апликации, които се придържат с ремъци през раменете. Този детайл от облеклото е познат от куманските каменни статуи.²⁰ Шиповиден издатък е представен на главата на схематична мъжка фигура – част от украсата на свещник, а подобни пирамидални издатъци, определяни като мечове, държат в ръце мъжки фигури от бронзови свещници – всички датирани от IX – XII в. и отнасящи се към византийската металопластика.²¹

Определянето на плисковската статуетка като образ на Давид е подсилено с някои писмени данни за връзката на Симеон с тази библейска

¹⁶ В. П. Даркевич, цит. съч., с. 135-139.

¹⁷ П. Георгиев, цит. съч., с. 81 и бел. 13.

¹⁸ Пак там, с. 82, обр. 2.

¹⁹ Византийский Херсон. Каталог выставки. Москва, 1991, № 96.

²⁰ С. А. Плетнева. Половецкие каменные изваяния. Москва, 1974, рис. 6, табл. 1/5; 2/6, 8; 3/9, 15; 5/13; 6/23; 10/33; 12/45 и др.

²¹ С. Горянова. Средновековните бронзови стойки на осветителни тела с украса от конски фигури. – Археология, 2002, 4, обр. 2/1, 3; Х. Стоянова. За един паметник на бронзовата металопластика. – Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. В. Търново, 2003, обр. 1, 2, 6, 7 с привличане като паралели на статуетките от Плиска и Херсон (обр. 8, 9).

личност. Освен вече споменатото сведение от XVII в. се привежда един неясен пасаж от "Слово за мира с българите". Направен е опит за проявяване на неговия смисъл чрез коментар на данните за известното полагане на епириптария на патриарх Николай Мистик върху главата на Симеон край Константинопол през 913 г. Церемонията е изтълкувана като съзнателно заместване на царската корона с патриаршеския епириптарий, за да ѝ се придаде старозаветна символика и за да се афишира Симеон като "нов Давид".²² При цялата си логичност тълкуването на обряда и анализа на пасажа от "Слово за мира с българите" оставя впечатление за търсене на връзката Симеон – Давид на всяка цена, което само подсилва резервите към този опит. За някои детайли на тълкуването и гръцката терминологията би трябвало да се произнесат съответни специалисти. Това, което може веднага да се каже, е, че в духа на византийската политическа идеология и на конкретния политически момент, когато претенциите и мотивите на Симеон за трона на византийските василевси са открито обявени, изглежда невероятно ръководителят на регенството и главата на византийската църква Николай Мистик публично да извърши коронация именно в такъв дух. И всичко това да стане на полето пред града, а не в двореца на византийските василевси, където някога Тервел, макар езичник, бил наметнат с царска хламида. Макар че и днес редица историци смятат, че през 913 г. Симеон получил царска титла, мнението на Ив. Снегаров за церемонията като обикновена благословия на висше духовно лице над християнски архонт - духовен син на византийския император, не е загубило своята правдоподобност.²³

От такава гледна точка неубедителни изглеждат, според нас, опитите за определяне на образа от статуетката като контаминиран портрет на Давид - Симеон. Допуска се, че по начало тя представя "абстрактния образ на голобрадия Давид", но за да му се придаде физическо сходство със Симеон, който през 913 г. е бил на 49 години, са били добавени мустаци за подсилване на възрастовата прилика. Това предположение е подкрепено с образ върху керамична плочка от Преслав, приет като "префигурация на цар Симеон като цар Давид" - едно доста спорно твърдение. В крайна сметка статуетката се определя като "clavis Symeonis", ключ на Симеон, един от серията ключове, изработени по случай неговата коронация от Николай Мистик през 913 г.²⁴ Тук прибавяме и въпроса за датирането на предмета. Археологическата му среда го отнася, както се признава, към втората

²² **П. Георгиев**, цит. съч., с. 84-85; Коронацията на цар Симеон през 913 г. - Исторически преглед, 2001, 1-2, с. 5 сл.

²³ **Ив. Снегаров**. Коронясан ли е бил княз Симеон в Цариград през 913 г. – Годишник на Софийския университет, Богословски факултет, т. XXIV, 1946-1947, с. 31 сл.; **Р. Раишев**. Прабългарите и българското ханство на Дунав. София, 2001, с. 157.

²⁴ **П. Георгиев**, цит. съч., с. 85, обр. 3.

половина на X – началото на XI в.²⁵ С използване на изрази като “струва ни се”, “напълно правдоподобно е”, “не е неправдоподобно да допуснем” и “не може да се изключва напълно хипотезата” датировката му е отнесена към началото на X в. или дори във втората половина на IX в. с допускането, че статуетката би могла да бъде и ключ от катедрален храм от времето на Борис, афиширащ се по този начин като “нов Давид”.²⁶ Мимоходом ще отбележим, че намекът на патриарх Фотий за връзката на Борис с Константин Велики е по-естествена с оглед на ролята му в християнизацията на страната. Предполагаемият образ на Симеон като Давид – изпълнител на псалми, е неадекватно на неговата политическа програма и конкретно на духа на събитията от 913 г. Нека приемем, че тогава той наистина получил царска титла. Бихме очаквали, че изработени по такъв повод статуетки с образа на владетеля ще го представят като Божи помазаник, с атрибути на царската власт, а не с гусла в ръце.

Давид е бил устойчив образ на поставен от бога владетел и всички легитимни християнски владетели основателно са се чувствали като “нови Давидовци”. Връзката със старозаветния цар не е могла да бъде монопол. Но в конкретни ситуации те са могли да избират и подчертават прилика и с други личности от Библията според духа на конкретния политически момент. Така например в илюстрираната “Книга на Исус Навин”, прочутият библейски пълководец и победител, става особено популярна във Византия тъкмо през X в., когато империята прави редица успешни опити за освобождаване на светите места от арабите.²⁷ Друга такава фигура е Мойсей – пръв пророк на Яхве, законодател, религиозен наставник, човекът, с когото Бог говори лично.²⁸ Особен акцент се е оказвал на две страни от ролята му в ранната еврейска история – определен от Бога да предводителства богоизбран народ и осигуряващ победа чрез молитва с дадения му от Бога жезъл-тояга. Още А. Грабар е отбелязал някои факти по отношение на Мойсей, които заслужава да се припомнят. Извънредно популярен е бил епизодът с преминаването на Червено море, чиито води се отдръпнали пред простряната му ръка, стискаща знаменитата тояга. Сцената е изобразена върху серия от саркофази още през IV в., в които Мойсей е показан като Константин Велики, а египетският фараон като Максенций – алюзия за победата на императора – защитник на християнините, над езичника Максенций при Милвийския мост на р. Тибър край Рим. Според преданието “тоягата на Мойсей” била донесена от Константин в новата му столица и се пазела в една от църквите в двореца. Тя била носена пред императора по време на тържествени процесии.²⁹ Друг популярен епизод от

²⁵ Пак там, с. 79.

²⁶ Пак там, с. 85-86.

²⁷ *М. Шапуро*. Художник, общество, стил. София, 1993, с. 29.

²⁸ Мифы ..., т. II, с. 164.

²⁹ *A. Grabar*. Op. cit., p. 95-96, n. 1.

неговия живот била битката с амаликитците. По време на битката евреите били предвождани от Исус Навин, а Мойсей стоял на един хълм с вдигнати ръце, държащ тоягата си, призоваващ помощ от Бога. Когато се уморил да държи ръцете си вдигнати, той седнал на специално донесен камък, а ръцете му били подпирани от Аарон и Ор до залез слънце, благодарение на което Амалик бил сразен.³⁰ Епизодът с вдигнатите ръце се превърнал през Средновековието в пример за силата на молитвата по време на война, безотказно магическо действие за извоюване на победа. Той е особено добре документиран за Западна Европа, където писмени сведения и паметници на изкуството свидетелстват за владетели и свещеници, които в разгара на битката заемали позата на Мойсей. Най-ранният пример за използването му от духовно лице е описанието на една битка между християни и езичници, по време на която епископ Уилфрид от Йорк и неговите духовници се молели, както Мойсей призовавал Бог, подкрепян от Аарон и Ор.³¹ Най-ранното сведение за уподобяване на владетел с Мойсей датира от времето на Пипин. През 747 г. папа Захарий му писал, че както Мойсей се молел, докато Исус Навин се сражавал, така и франките трябва да се бият, подкрепяни с молитви от духовенството. През 754 г. папа Стефан II извършва над Пипин старозаветния обряд на миропомазването, наричайки го "нов Мойсей и нов Давид" (!).³² През 796 г. Карл Велики писал на папа Лъв III, че кралят трябва да подпомага църквата с оръжие, а задачата на църквата е да подпомага успеха на тези оръжия, като вдига ръце към Бога, подобно на Мойсей, с молитва за победа. В речта си пред войниците от Първия кръстоносен поход папа Урбан сравнява предстоящата война на християнската войска с битката срещу амаликитците, за успеха на която църквата ще се моли заедно с Мойсей с "неотмаляващи ръце".³³ Сред изображенията, представящи позата на Мойсей, особено характерни са две сцени, в които е изобразен германският крал Хайнрих II (1002-1014). В един требник той е показан като Мойсей с вдигнати ръце, подкрепяни от двама местни свещеници с епископски одежди. Той получава короната си от стоящия над него Христос, което е пояснено и с надпис, а два ангела му поднасят знаци на властта - копие и меч. В молитвеник същият император е представен в поза във вид на кръст с ръце, подкрепяни от епископи – светци, което е алюзия за Христос и Мойсей едновременно. По този повод М. Шапиро, припомняйки и данните на А. Грабар за византийските императори, подчертава, че в уподобяването с Мойсей може да се съзре подражание на византийския монарх, съперника претендент за римската императорска корона, който от времето на Константин бил наричан вторият или новият Мойсей. Неговата победа при

³⁰ Библия на Светия Синод. София, 1982, Изход 17:9-13

³¹ *М. Шапиро*, цит. съч., с. 290-293.

³² Пак там, с. 297-298.

³³ Пак там, с. 294.

Милвийския мост се сравнява от биографа на Константин с победата на Мойсей над фараона при Червено море.³⁴

Настоявайки на връзката Симеон - Мойсей, ние не обърнахме на времето внимание на сведенията на А. Грабар, а работата на М. Шапиро ни стана известна едва след отпечатването на нашата. Сега тези данни се прибавят като допълнителни доказателства в подкрепа на тезата. Към тях ще отбележим и някои публикации, разглеждащи връзката на владетелите от Второто българско царство с библейски персонажи, в това число Мойсей, представен в една миниатюра от Манасиевата летопис заедно с Иван Александър – факт, който показва неизменяемост на опозицията Мойсей: владетел в средновековна България.³⁵ Неотдавна бе коментиран въпросът за българите от времето на Симеон като богоизбран народ въз основа на писмото на Симеон.³⁶ Всички тези данни показват, че ако и Давид да е бил познат на Симеон, както на всеки християнски владетел от онова време, библейската фигура, на която той се е чувствал приемник, започвайки кампанията си за византийския престол, е Мойсей. Това изрично е било казано в писмото му до Роман Лакапин и то е толкова важен знак, че патриарх Николай Мистик не е могъл да подмине и премълчи в

своя отговор претенция, която директно засягала същностен символ на императорската власт във Византия. В светлината на сведенията за неговото значение във византийския дворец именно Мойсей – освободителят от египетско робство, и неговият богоизбран народ са били двете емблеми, символизиращи най-точно и пълно планове на Симеон да се озове на трона на византийските василевси, като си “присвои” тяхното най-важно идейно основание – да се представят като приемници на Мойсей и пазители на неговата чудотворна тояга. Действията му са представени според писмото като предсказание и заповед от Бога, а Симеон – като избавител на Божия (ромейския) народ.³⁷ Подобно самосъзнание напълно отговаря на конкретния исторически момент и в това отношение предпочитанието към Мойсей пред Давид изглежда напълно оправдано и естествено. Ако приложим наблюденията на М. Шапиро за интерпретацията на фронтално представените образи в средновековното изкуство като илюстрация на лица в състояние, а на представените в профил в действие,³⁸ бихме могли да

³⁴ Пак там, с. 297, 300 сл.

³⁵ **Р. Рашев.** Цар Симеон..., с. 72-73, бел. 85; **Е. Бакалова.** Ктиторските портрети на цар Иван Александър като израз на политическата и религиозната идеология на епохата. – Проблеми на изкуството, 1985, 4, с. 46; Принос към изследване на царската идеология в средновековна България. – Проблеми на изкуството, 1988, 3, с. 31 и пос. там л-ра.

³⁶ **Пл. Павлов.** Християнското и имперско минало на българските земи в ойкуменическата доктрина на цар Симеон Велики. – Източното православие в европейската култура. София, 1999, с. 114-115.

³⁷ Гръцки извори за българската история, т. IV, с. 276.

³⁸ **М. Шапиро**, цит. съч., с. 309 сл.

определим по отношение на българския цар Симеон и неговите библейски предшественици Давид като символ на състояние, а Мойсей – като символ на действие. Доколко тези два образа са били неотделими един от друг, символизирайки различни страни от връзката на християнството със Стария завет и неговите герои, показва "Шестоднев" на Йоан Екзарх, Симеоновият съвременник, в който се откриват 63 позовавания на Мойсей и 37 на Давид – многократно повече, отколкото на други старозаветни личности.³⁹

Поне засега, не е известно Мойсей да е оставил присъствие в ранносредновековните български изобразителни паметници. Ако за владетелите е бил важен неговия статут на пръв пророк на Бога и извършител на чудотворни действия за осигуряване на победа чрез вдигане на ръце и жезъл към небето, за обикновените вярващи изглежда са били по-важни или по-любопитни други моменти от живота му. Може да се смята за сигурно, че рисунките-графити на ботуши, особено намерените в църкви и манастири от периода на Първото българско царство, са изображения на обувките, които Мойсей събул по заповед на Бог преди да се доближи до горящата къпина на планината Хорив.⁴⁰ Известна е една рисунка на мъж от района на Сяр в Северна Гърция, който държи във вдигнатите си ръце хоризонтално представен жезъл или тояга, завършваща в единия край с кръст, вписан в кръг.⁴¹ Дали това е Мойсей е въпрос без сигурен отговор, но във всеки случай тя е единствената рисунка, която напомня молитвения му жест по време на битката с амаликитците.⁴²

³⁹ *Йоан Екзарх*. Шестоднев. София, 1981.

⁴⁰ *Р. Костова*. За библейския смисъл на един ранносредновековен символ. – Българите в Северното Причерноморие, 3, 1994, с. 83.

⁴¹ *Д. Овчаров*. Български средновековни рисунки-графити. София, 1982, табл. СХХVII, 6.

⁴² След написването на тази работа ни стана известно, че статуетката от Плиска е разгледана и като образ на шаман, срв. *А. Калоянов*. Старобългарското езичество. Мит, религия и фолклор в картината за свят у българите. В. Търново, 2000, с. 215-236.